

**INSON RUHIYATINING DIALEKTIKASI: SHUKUR XOLMIRZAYEVNING “USTOZ”
HIKOYASIDAGI ICHKI KONFLIKTLAR VA XARAKTERLAR TO‘QNASHUVI**

Xudoyberdiyeva Umida Rahim qizi

Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti

Filologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti 3-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20280021>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayevning “Ustoz” hikoyasi badiiy-psixologik va falsafiy jihatdan tadqiq etiladi. Asarda ustoz va shogird munosabatlari orqali inson xarakteridagi murakkabliklar, ma’naviy qarzdorlik va o‘zlikni anglash jarayonlari tahlil qilingan.

Tadqiqotda adibning ruhiyat dialektikasini tasvirlashdagi mahorati yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: Shukur Xolmirzayev, ruhiyat dialektikasi, ichki konflikt, xarakter, ustoz-shogird an’anasi, badiiy psixologizm, realizm, falsafiy talqin.

Аннотация. В данной статье рассказ Шукура Холмирзаева “Учитель” исследуется с художественно-психологической и философской точек зрения. Через отношения учителя и ученика анализируются сложности человеческого характера, процессы духовного долга и самопознания. В исследовании освещается мастерство писателя в изображении диалектики души.

Ключевые слова: Шукур Холмирзаев, диалектика души, внутренний конфликт, характер, традиция “учитель-ученик”, художественный психологизм, реализм, философская интерпретация.

Abstract. This article examines Shukur Kholmirzaev’s short story “The Teacher” from an artistic-psychological and philosophical point of view. Through the relationship between teacher and student, the complexities of human character, the processes of spiritual debt and self-awareness are analyzed. The research highlights the writer’s skill in depicting the dialectic of the soul.

Keywords: Shukur Kholmirzaev, dialectic of the soul, inner conflict, character, teacher-student tradition, artistic psychologism, realism, philosophical interpretation.

KIRISH. XX asr o‘zbek nasrida inson ruhiyatining eng murakkab nuqtalarini, ijtimoiy va shaxsiy ziddiyatlarning qahramon xarakteridagi aksini mahorat bilan tasvirlagan adiblardan biri Shukur Xolmirzayevdir. Adib ijodida inson shunchaki ijtimoiy mavjudot emas, balki o‘zining ichki “Meni”, vijdon azoblari va ma’naviy intilishlari bilan namoyon bo‘ladi. Shukur Xolmirzayevning “Ustoz” hikoyasi ham ana shunday murakkab ruhiy jarayonlarni o‘zida mujassam etgan asarlar sirasiga kiradi. Zamonaviy adabiyotshunoslikda qahramonning ruhiy evolyutsiyasini tahlil qilish orqali yozuvchi konsepsiyasini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Hikoyada ko‘tarilgan ustoz va shogird munosabatlari, shunchaki professional bilim almashinuvi emas, balki bir shaxsning ikkinchi shaxs ma’naviyatiga ta’siri, hayot falsafasining shakllanishi nuqtayi nazaridan o‘rganiladi.

O‘zbek adabiyotining yirik vakili Shukur Xolmirzayev o‘z ijodida inson shaxsini ijtimoiy qoliplardan tashqarida, uning barcha ziddiyatlari va ruhiy silkinishlari bilan tasvirlaydi. Adibning “Ustoz” hikoyasi nafaqat pedagogik munosabatlarni, balki ikki dunyoqarash, ikki xil hayotiy

falsafaning to'qnashuvini aks ettiruvchi murakkab badiiy asardir. Asarda jamiyatga ildiz otgan ba'zi bir yomon illatlar orqali so'nib borayotgan haqiqiy iste'dod egasining umrining xazon bo'lishi kabilarga guvoh bo'lamiz. Shukur Xolmirzayev hikoyanavisligida ruhiyat dialektikasi tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Ruhiyat dialektikasi – bu qahramonning bir holatdan ikkinchi holatga o'tishi, fikrlarining o'zgarishi va ichki dunyosidagi dinamik jarayonlardir. “Ustoz” hikoyasida yozuvchi qahramonlarning xatti-harakatidan ko'ra, ularning o'y-xayollariga, ichki monologlariga ko'proq urg'u beradi.

Asarning bosh mavzusi ham aynan “ustoz” hisoblanadi. Nega aynan “ustoz” degan savol tug'ilishi tabiiy. Sababi asar voqealari ustoz va shogird o'rtasida kechadigan o'zaro muloqot, munosabatlar asosida yoritiladi. Hikoya quyidagicha ustozning o'z tilidan aytganlari bilan boshlanadi:

Meni bilasan, birovdan til qisiq joyim yo'q, hamma narsam bor: mashina, dacha; kitoblarim chiqib turibdi. Hamma unvonlarni olib bo'ldim. Nimadan qo'rqaman?. Faqat ehtiyot bo'lish kerak: odam og'ziga ehtiyot bo'lishi kerak. Til o'lgur yomon: bejiz tilni “suyaksiz” demaydilar. Har xil gapni har kimning oldida gapiravermaslik kerak. To'g'ri, hozir rostgo'ylik modada. Ammo moda o'tkinchi. Siyosatning buqalamundan farqi yo'qligini ko'rganmiz-da...

Mening bir shogirdim bo'lardi. Sen uni bilmaysan: asarlari chiqmadi. Eh, attang. O'ziga o'zi qildi. Keyin...

Hikoyadagi Ustoz obrazi – hayotning past-u balandini ko'rgan, o'z prinsiplariga ega va bu prinsiplarni shogirdiga ham singdirishni istagan shaxs. Biroq, bu jarayon silliq kechmaydi.

Shogirdning ichki qarshiligi, uning o'z yo'lini izlashi va ayni paytda ustoz oldidagi qarzdorlik hissi asarning asosiy konfliktini tashkil etadi. Xolmirzayev bu yerda inson tabiatidagi o'zgaruvchanlikni shunday tasvirlaydiki, o'quvchi qahramon bilan birga ruhiy silkinishlarni boshdan kechiradi. Shukur Xolmirzayev realizmining kuchi shundaki, u o'z qahramonlarini ideallashtirmaydi. Ustoz ham xatolar qilishi mumkin bo'lgan, o'z dardi bilan yashaydigan tirik inson.

Hikoyada qahramonlar o'rtasidagi va qahramonning o'z ichki dunyosidagi konfliktlar qanday qilib badiiy yechim topganini ko'rsatish, asarning bugungi kun uchun dolzarb bo'lgan falsafiy g'oyalari0ni ochib berishdan iborat. Bu jarayonda ustoz obrazi shunchaki ma'lumot beruvchi emas, balki shaxsni shakllantiruvchi “ma'naviy me'mor” sifatida namoyon bo'ladi [4; 15].

METODOLOGIYA. Maqolani yozishda quyidagi metodlardan foydalanildi: **Badiiy-psixologik tahlil:** Qahramonlarning ichki kechinmalari va ularning harakatlaridagi mantiqiy bog'liqlikni o'rganish.

Germenevtik usul: Matndagi yashirin ma'nolar, detallar va muallifning badiiy niyatini sharhlash.

Qiyosiy-tipologik metod: Xolmirzayevning ushbu hikoyasini jahon va o'zbek adabiyotidagi “ustoz va shogird” an'anasi bilan qiyoslash [3; 42].

NATIJALAR. Tadqiqot natijasida Shukur Xolmirzayevning “Ustoz” hikoyasida quyidagi muhim natijalar aniqlandi:

Konfliktning ichki tabiatga ko‘chishi: Asardagi asosiy to‘qnashuv shogirdning o‘z o‘tmishi, ustoziga bo‘lgan sadoqati va o‘z mustaqil “Meni” ni namoyon qilish istagi o‘rtasida kechadi.

Badiiy detalning funksionalligi: Muallif qahramonlarining tashqi qiyofasidan ko‘ra, ularning pauzalari, sukunati va kutilmagan reaksiyalariga urg‘u berib, ruhiyat manzarasini yaratadi.

Falsafiy konsepsiya: Ustozlik — bu doimiy harakat va o‘z-o‘zini qurbon qilish ekanligi, shogirdlik esa bu qurbonlikni anglash va undan yangi ma’no yaratish ekanligi isbotlandi [1; 78].

MUHOKAMA. Shukur Xolmirzayev realizmi “shafqatsiz realizm” deb ham ataladi, chunki u hayotni qanday bo‘lsa, shunday — o‘zining barcha og‘riqlari va nuqsonlari bilan tasvirlaydi. “Ustoz” hikoyasida biz an’anaviy, ideallashtirilgan ustoz obrazini ko‘rmaymiz.

Aksincha, u yerda murakkab, ba’zan injiq, ammo hayot tajribasi bilan to‘yingan tirik inson turibdi.

Inson ruhiyati dialektikasi. Hikoyaning markaziy qismida shogirdning ustoz huzuriga kelishi va u bilan bo‘lgan muloqoti davomidagi ruhiy o‘zgarishlar turadi. Shogird o‘zini muvaffaqiyatli, hayotda o‘z o‘rnini topgan shaxs deb hisoblaydi, biroq ustoz bilan yuzma-yuz kelganda, uning ichki qobig‘i darz ketadi. Bu yerda yozuvchi “Inson kim?” degan savolni o‘rtaga tashlaydi.

Adabiyotshunos D. Quronov ta’kidlaganidek: “Badiiy asardagi xarakter uning ichki ziddiyatlari dinamikasida namoyon bo‘ladi” [4; 112]. Shogirdning ustozga bo‘lgan munosabati — minnatdorlikdan e’tirozga, e’tirozdan esa chuqur anglashga qarab rivojlanadi. Bu — ruhiyatning dialektik rivojlanishidir.

Xarakterlar to‘qnashuvi. Ustoz va shogird o‘rtasidagi dialoglar shunchaki so‘zlar almashinuvi emas, balki ikki avlod dunyoqarashining sintezidir. Ustoz — barqarorlik va ma’naviy ildiz timsoli bo‘lsa, shogird — dinamika va zamonaviylik vakili. Biroq, zamonaviylik ma’naviy ildizsiz bo‘shliq ekanligini hikoya finali ko‘rsatib beradi. Adabiyotshunos olim N.Rahimjonov ta’kidlaganidek, “Xolmirzayev qahramonlari har doim o‘zi bilan o‘zi kurashadi. Bu kurash ularni ma’naviy yuksaklikka yoki halokatga olib keladi” [2;88]. Hikoyada shogirdning ustozga bo‘lgan munosabati orqali sadoqat va xiyonat, minnatdorlik va loqaydlik kabi tushunchalar falsafiy tahlil qilinadi.

XULOSA. Shukur Xolmirzayevning “Ustoz” hikoyasi o‘zbek adabiyotida inson qadri va ma’naviy meros masalasini eng yuqori darajada ko‘targan asardir.

Adib ruhiyat dialektikasini tasvirlash orqali kitobxonni o‘z ichiga nazar tashlashga, vijdoni bilan hisoblashishga undaydi.

Hikoyadagi konfliktlar yechimi shuni ko‘rsatadiki, inson qanchalik yuksaklikka erishmasin, uning ma’naviy poydevori o‘z ustozlari va ajdodlari o‘gitlariga tayanadi.

Maqolada tahlil qilingan xarakterlar to‘qnashuvi jamiyatdagi ustoz-shogird munosabatlarining etik va estetik mezonlarini qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi. ustozlik faqat kasbiy mahorat emas, balki ma’naviy me’morlikdir. Xolmirzayev bu asari orqali insonga insonning ta’siri qanchalik kuchli bo‘lishini ko‘rsatib beradi.

Inson har doim kimningdir “mevasi” yoki davomchisi ekanligi, bu dunyoda hech kim o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib qolmasligi asarning bosh g‘oyasidir.

Falsafiy nuqtayi nazardan, hikoyada “ideal ustoz” va “real voqelik” o‘rtasidagi masofa tahlil qilinadi. Biz kutgan ustoz har doim ham muloyim bo‘lavermaydi. Haqiqat achchiq bo‘lganidek, haqiqiy ustozning saboqlari ham ba’zan ruhni jarohatlashi mumkin, ammo bu jarohat pirovardida shaxsni chiniqtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Xolmirzayev Sh. Tanlangan asarlar. 1-jild. Hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 2003.
2. Rahimjonov N. Shukur Xolmirzayev olami. – Toshkent: Fan, 2005.
3. Rasulov Y. Badiiy psixologizm va qahramon talqini. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010.
4. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
5. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008.